

УДК 378.014.54

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250323>

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

ORCID 0000-0003-0543-5196

ГРИГОРІЙ КУЗЬМЕНКО

ORCID 0000-0002-7985-146X

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID 0000-0002-1209-2120

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВЗАЄМОДІЯ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті досліджується функціонування глобального ринку освітніх послуг та основні тенденції його розвитку. Розглянуто особливості реформування освіти України та механізми, що забезпечують ріст конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг.

***Ключові слова:** освіта, освітня послуга, глобалізація, глобальний ринок освітніх послуг, менеджмент, мобільність, освітня політика держави, ринкова економіка.*

Постановка проблеми. Глобалізація вищої освіти виявляється у процесі універсалізації освітнього планування, що здійснюється за рахунок ринкового попиту на фахівця певного типу. Серед найбільш затребуваних якостей фахівців: професійна мобільність та самостійність, готовність приймати швидкі та нестандартні рішення, вміння реагувати на форс мажорні обставини та ситуації, здатність швидко адаптуватися до нових соціально-економічних умов; високий рівень концентрації, розподілу і стійкості уваги; готовність змінювати плани, способи розв'язання завдань під впливом зовнішніх чинників; комунікативні якості й соціально-професійна відповідальність; здатність приймати і впроваджувати нове на практиці (Задорожна-Княгицька, 2020).

Розвиток процесів глобалізації ХХІ ст. та створення глобального інформаційного суспільства значною мірою вплинуло на світовий ринок освітніх послуг. Відбувається розвиток транснаціоналізації та інтернаціоналізації освіти, що надає великі перспективи на ринку освітніх послуг для всіх вікових категорій економічно активного населення за допомогою цифрових трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методологічної літератури, яка присвячена цій проблемі, показує, що окремі питання розвитку та функціонування глобального ринку освітніх послуг та динаміку його структури досліджували такі відомі вчені: Л. Антонюк, О. Амоші, Ю. Бажала, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Голікова, В. Гончаренка, Н. Гончаренко, О. Довгаль, О. Канищенко, В. Куриляк, Д. Лук'яненко.

Формулювання мети статті. Дослідити особливості функціонування глобального ринку освітніх послуг. Виокремити процеси та особливості, які допоможуть становленню вищої освіти в Україні у процесах інтеграції на глобальному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку світової спільноти проходить в умовах інтенсифікації глобальних процесів у сфері освіти. Процеси розроблення, розподілу та імплементації знань мають вагомое значення у примноженні національного багатства кожної країни та формують глобальний ринок освітніх послуг, що супроводжується динамічними змінами його структури. Об'єктивним підґрунтям появи та подальшого розвитку глобального ринку освітніх послуг є зростання економічної ролі освіти в умовах глобалізації, відбувається беззаперечна кореляція між обсягами інвестицій у галузь знань (освіта, наука, цифрові технології, постійне підвищення кваліфікації) та темпами економічного зростання національних економік. Глобальний ринок освіти вимагає від управлінських структур держав постійного вдосконалення та покращення системи освіти, відбуваються постійні процеси її вдосконалення та міжнародного співробітництва та формування коопераційних відносин, збільшення та посилення експортно-імпортних зв'язків у системі освіти. Інтеграція України до даного ринку є одним із джерел конкурентних переваг нашої країни у глобальному просторі та сферою реалізації власних інтересів (Рябець, 2019).

Дж. Каррі та Дж. Ньюсон визначають глобалізаційні процеси, як такі, що перетворилися на пріоритети освітньої політики значної кількості країн світу:

- процес надання свободи закладам освіти на всіх напрямках діяльності направлений на зменшення рівня субсидування державою освітньої системи та активне залучення недержавних інвесторів у освітню сферу;
- маркетизація передбачає застосування ринкових принципів та механізмів в управлінні освітніми інституціями;
- комодифікація означає трактування та сприйняття освіти не як духовної цінності, а як послуги, якою торгують на внутрішньому та міжнародному ринках послуг відповідно до прийнятих норм;
- корпоратизація трактується як процес перетворення навчальних закладів на бізнесові структури (корпорації) з відповідною зміною їх майнового статусу, форм управління та фінансування;
- менеджеризація – зміна ідеології управління вишами, в контексті якої відбувається перехід до застосування механізмів бізнесового менеджменту в освіті, зокрема менеджменту якості, що робить навчальні заклади та професіоналів, які працюють у них, відповідальними за результати своєї роботи перед державою, суспільством і конкретними споживачами (Сбруєва, 2021).

Міжнародні підходи щодо організації та надання послуг у галузі вищої освіти використовують такі терміни: «інтернаціоналізація вищої освіти» та «транснаціональна вища освіта». Процес інтернаціоналізації вищої освіти включає в себе інтернаціоналізацію навчальних планів, програми академічної мобільності, можливість проведення спільних наукових досліджень завдяки грантовим програмам або міжінституційним договорам. Діяльність транснаціональної вищої освіти визначена Кодексом хорошої практики надання транснаціональної освіти ЮНЕСКО/ Ради Європи (2001 р.) за яким вона вміщує в себе всі типи навчальних програм вищої освіти, освітні послуги або комплекти навчальних курсів, зокрема, з використанням дистанційної форми навчання завдяки якій студенти знаходяться не в країні акредитації закладу вищої освіти, але мають можливість отримати бажану освіту та документи про отриману освіту. У Кодексі наголошується, що такі програми можуть належати до системи освіти країни відмінної від тієї в якій вони були розроблені, можуть бути запропоновані за будь-якої національної системи вищої освіти, тому транснаціональна освіта передбачає перетин кордонів національних систем вищої освіти (Костюк, 2019).

У сучасному глобальному середовищі відбувається трансформація форм, методів та засобів освіти. Ключовими елементами цього явища є міжнародна мобільність студентів, відкриття зарубіжних філіалів, безперервне навчання упродовж всього життя, що дає можливість закладам вищої освіти забезпечити належну якість при підготовці фахівців певної спеціальності та опанувати необхідні професійні знання та вміння, дає можливість буди конкурентоспроможним на світовому ринку праці. Значно посприяло цьому процесу впровадження дистанційної освіти, що дало можливість забезпечувати передачу та засвоєння знань, сприяти формуванню умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності людини, що відбуваються при опосередкованій взаємодії віддалених один від одного учасників навчання завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Трансформації у системі вищої освіти сучасної України вимагають виховувати нове покоління економічно грамотних громадян, які мають підприємницькі здібності та креативність мислення, вміння успішно розвивати ринкову національну економіку. Інноваційна складова підготовки економічно обізнаної особистості проявляється у її здатності до нового типу підприємницької, професійно-трудової і соціально-економічної діяльності в ринкових умовах.

Ринок освітніх послуг, маючи характерні відмінності від інших видів ринку послуг, що проявляються в особливостях змісту, технологій і умов їх реалізації, має забезпечувати набуття такого рівня професійних компетенцій який би задовольнив всі зацікавлені сторони (виробники, продавці, прямі і непрямі споживачі освітніх послуг, посередники). Загострення глобальної конкуренції вимагає вдосконалювати існуючі форми ведення соціально-економічних відносин, щоденно використовувати нові ефективні інструменти управління та розробляти нові механізми взаємовідносин «освіта-бізнес-суспільство». Процес формування конкурентних переваг потребує нового інструментарію з «соціально-орієнтованою компонентою», який би інтенсифікував партнерські відносини між освітою, суспільством і бізнесом (Кирчата, 2021).

Основні компоненти стратегії глобалізації ринку освітніх послуг в Україні є:

- підвищення міжнародної конкурентоспроможності у сфері вищої освіти та проведення наукових досліджень;
- активна участь України на глобальному ринку освітніх послуг;
- підвищення конкурентоспроможності українських закладів вищої освіти на світовому освітньому ринку;
- розширення можливостей для вдосконалення системи вищої освіти і дослідницької інфраструктури університетів;
- розвиток транснаціональної вищої освіти (Клімова, 2021).

Україна бере активну участь у процесі світової академічної мобільності та наслідують загальні світові тенденції. У 2019 р. в Україні навчалось вже 75 605 іноземних студентів із 154 країн світу. Серед загального контингенту студентів цей показник становить близько 6 % від загальної кількості здобувачів вищої освіти. Із них 66 131 особа перебуває на основному навчанні, 7 270 осіб займаються мовною підготовкою, 1 480 – здобувають післядипломну освіту, усього 29 студентів перебувають за програмою академічної мобільності, 695 – навчаються в аспірантурі або докторантурі. Традиційними «донорами» студентства для українських університетів є Марокко, Азербайджан, Туркменистан, Нігерія, Єгипет. Протягом останніх років стрімкий приріст демонстрували абітурієнти з Індії, що дозволило їм у 2019 р. вийти на перше місце за цими показниками. Загалом найпопулярнішими напрямками навчання для іноземних студентів є медичні спеціальності, менеджмент, фінанси і право. Разом із тим слід зауважити, що частка іноземних студентів у вітчизняних ЗВО – від 7,09 % до 2,57 % – є зовсім незначною та в середньому за своїм значенням відповідає найнижчим показникам тих університетів світу, які перебувають на найнижчих позиціях у World University Rankings. У той час як світові університети, які очолюють World University Rankings, у середньому мають сумарний показник частки іноземних студентів та викладачів на рівні 31 % (Клімова, 2021).

Фахівці Міжнародної платформи Studyportals, до якої залучені 3750 університетів світу та низка національних інститутів, окрім старіння населення світу, формулюють такі мегатренди, що впливатимуть на вищу освіту протягом найближчих десяти років:

- зміни на ринку праці: зростання автоматизації впливає на глобальну робочу силу;
- невідповідність навичок: розрив між тим, чого потребує роботодавець, та тим, що пропонує освіта;
- суворіша імміграційна політика: більше бар'єрів для мобільності до країн з високим рівнем доходів;
- економічні зміни: залежність економічного зростання від ринків, що розвиваються;
- дисбаланс потужності: попит в економіках, що розвиваються, проти пропозиції в розвинених економіках;
- бюджетний тиск: вища освіта стикається зі скороченням державного фінансування (Стратегія розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки).

Сучасна Україна є важливим учасником глобального ринку освітніх послуг для іноземних громадян, які мають низку конкурентних переваг, що дозволяють кожного року збільшувати показник інтегрованості української вищої школи у світовий освітній процес. Кількість іноземних студентів в українських закладах вищої освіти за останні роки значно збільшилась, а експорт освітніх послуг є надважливою перспективною сферою для залучення та збільшення інвестицій в економіку країни. Уряд України затвердив «План заходів щодо популяризації можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів до 2025 року» (Шкарлет, 2021)

- Документ передбачає розробку і впровадження міжвідомчої електронної платформи (Е-Платформа) та її функціонування забезпечуватиме:
 - обов'язкову реєстрацію на Е-Платформі всіх ЗВО, що приймають іноземців для здобуття вищої освіти;
 - доступ до інформації кожного учасника процесу (в межах його компетенції та у порядку черговості) про абітурієнта;
 - створення іноземним абітурієнтом власного Е-кабінету через реєстрацію на Е-Платформі;
- формування прив'язки абітурієнта/студента до Е-Платформи, щоб уникнути маніпуляцій та протиправних дій (нелегальної міграції, роботи тощо) (Шкарлет, 2021).

Національна система освіти країни у процесі формування глобального ринку освітніх послуг виконує сукупність таких функцій:

- задоволення потреб національної економіки у конкурентоспроможних фахівцях відповідно вимогам світового ринку праці;
- стимулювання суб'єктів закладів вищої освіти до розробки і впровадження у навчальний процес інноваційних інформаційних і цифрових освітніх технологій, що допоможуть підвищувати рівень якості освіти з метою залишатися конкурентоспроможними і привабливими для потенційних українських та іноземних абітурієнтів;
- забезпечувати інтеграцію вузівського сектора науки із академічною та галузевою наукою на базі об'єднання їх інтелектуальних та науково-технічних ресурсів;
- виконувати селективну функцію серед закладів вищої освіти з метою закріплення на глобальному ринку освіти тих закладів, результати функціонування яких відповідають сучасним вимогам і міжнародним стандартам (Присвітла, 2016).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Створення соціально-економічних передумов для розвитку та становлення національної системи вищої освіти у глобальному вимірі покладається як на державу так і на сам заклад. Прогрес покладається на розвиток співпраці освітніх установ із європейськими університетами задля досягнення вищого рівня розвитку освітніх інноваційних технологій. Важливим фактором для пришвидшених процесів зростання та інтеграції у світову освітню спільноту є процес академічної мобільності, що охоплює як викладачів так і студентів. Цей процес

виводить людину на інший рівень комунікації та вихід за межі її культурних та наукових традицій. Таким чином відбувається процес доручення до здобутків світової культури та освіти. Інтеграція у освітній глобальний простір стає гарантією підвищення якості та конкурентоздатності вищої освіти України.

Список використаних джерел

- Задорожна-Княгницька, Л. *Професійна підготовка менеджерів освіти у світлі сучасних світових тенденцій розвитку вищої освіти*. Взято з http://91.250.23.215/jspui/bitstream/123456789/2145/1/osvitniy_menedzhment_2020.pdf#page=36 3
- Кирчата, І. *Інноваційна складова формування конкурентних переваг закладів вищої освіти*. Взято з <https://openarchive.nure.ua/handle/document> 3
- Клімова, Г. *Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобальних викликів*. Взято з <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/224425> 3
- Комарницький, І. *Вплив глобалізації та євроінтеграції на функціонування ринку послуг*. Взято з http://re.gov.ua/doi/re2008.02.220_u.php (дата звернення 25.07.2021) 3
- Костюк, Т. *Транснаціональний та інтернаціональний вимір вищої освіти*. Взято з http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/12.pdf 3
- Присвітла, О. В. *Домінанти розвитку вищої освіти в умовах глобального ринку освітніх послуг*. Взято з https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/dis_prysvitla.pdf 3
- Рябець, Н. *Глобалізація ринку освітніх послуг: регіональні особливості та інтеграційні перспективи України*. Взято з <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib> (дата звернення 25.09.2021) 3
- Сбруєва, А. А. (2021). *Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти: навч. посіб.* Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки*. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> 3
- Шкарлет, С. *План заходів щодо популяризації можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів до 2025 року*. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/news/populyarizaciya-vishoyi-osviti-ukrayini-na-svitovomu-rinku-osvitnih-poslug-uryad-zatverdiv-plan-zahodiv>

References

- Klimova, H. *Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity v umovakh hlobalnykh vykykiv [Internationalization of higher education in the context of global challenges]*. Retrieved from <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/224425> [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, I. *Vplyv hlobalizatsii ta yevrointehratsii na funktsionuvannia rynku posluh [The impact of globalization and European integration on the functioning of the services market]*. Retrieved from http://re.gov.ua/doi/re2008.02.220_u.php [in Ukrainian].
- Kostiuk, T. *Transnatsionalnyi ta internatsionalnyi vymir vyshchoi osvity [Transnational and international dimension of higher education]*. Retrieved from http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/12.pdf [in Ukrainian].
- Kyrchata, I. *Innovatsiina skladova formuvannia konkurentnykh perevah zakladiv vyshchoi osvity [Innovative component of the formation of competitive advantages of higher education institutions]*. Retrieved from <https://openarchive.nure.ua/handle/document> [in Ukrainian].
- Prysvitla, O. V. *Dominanty rozvytku vyshchoi osvity v umovakh hlobalnoho rynku osvitnikh posluh [Dominants of higher education development in the global market of educational services]*. Retrieved from https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/dis_prysvitla.pdf [in Ukrainian].
- Riabets, N. *Hlobalizatsiia rynku osvitnikh posluh: rehionalni osoblyvosti ta intehratsiini perspektyvy Ukrainy [Globalization of the market of educational services: regional features and integration prospects of Ukraine]*. Retrieved from <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib> [in Ukrainian].
- Sbruieva, A. A. (2021). *Porivnialna pedahohika vyshchoi shkoly: natsionalnyi, yevropeyskyi ta hlobalnyi konteksty [Comparative higher education pedagogy: national, European and global contexts]: navch. posib.* Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Shkarlet, S. *Plan zahodiv shchodo populyarizatsii mozhyvostei zdobuttia vyshchoi osvity v Ukraini dlia inozemnykh studentiv do 2025 roku [Action plan to promote opportunities for higher education in Ukraine for foreign students until 2025]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/populyarizaciya-vishoyi-osviti-ukrayini-na-svitovomu-rinku-osvitnih-poslug-uryad-zatverdiv-plan-zahodiv> [in Ukrainian].

Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education for 2021-2031]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].

Zadorozhna-Kniahnytska, L. *Profesiina pidhotovka menedzheriv osvity u svitli suchasnykh svitovykh tendentsii rozvytku vyshchoi osvity [Professional training of education managers in the light of modern world trends in higher education]. Retrieved from http://91.250.23.215/jspui/bitstream/123456789/2145/1/osvitniy_menedzhment_2020.pdf#page=36 [in Ukrainian].*

**BOLSHAIA O.
KUZMENKO H.
DIACHENKO-BOHUN M.**

Poltava V.G. Korolenko national pedagogical university, Ukraine

INTERACTION OF THE GLOBAL MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES AND THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Interaction between the global market of educational services and the higher education system of Ukraine
Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks.

The article examines the functioning of the global market of educational services and the main trends of its development. We also consider the peculiarities of Ukrainian educational reform and mechanisms that ensure the growth of competitiveness of domestic institutions of higher education in the world market of educational services.

The author emphasizes that the creation of socio-economic preconditions for the development and formation of the national system of higher education in the global dimension relies on both the state and the institution itself. Progress relies on the development of cooperation between educational institutions and European universities in order to achieve a higher level of development of educational innovative technologies. An important factor for the accelerated processes of growth and integration into the global educational community is the process of academic mobility, which includes both teachers and students. This process takes a person to another level of communication and beyond his cultural and scientific traditions. Thus, the process of entrusting the achievements of world culture and education. Integration into the global educational space is a guarantee of improving the quality and competitiveness of higher education in Ukraine.

Key words: *education, education services, globalization, global market of education services, management, mobility, education policy of the state, market economy*

Стаття надійшла до редакції 22.10.2021 р.